

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

TALABALARNING IQTISODIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Salimov E.X.

Jizzax politexnika instituti

Tayanch soʻzlar: iqtisodiy kompetentlik, raqamli iqtisodiyot, taʼlim, kompyuter, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, taʼlimni axborotlashtirish.

Ключевые слова: экономическая компетентность, цифровая экономика, образование, компьютерные, информационно-коммуникационные технологии, информатизация образования.

Key words: economic competence, digital economy, education, computer, information and communication technologies, informatization of education.

Taʼlim tizimi bugungi kunda raqamli texnologiyalarga singib ketayotgani shunshaki hayratlanarli yemas, shunki, bugungi kunda axborot makonida taklif yetilayotgan koʻrlab narsalarni jiddiy tahlil qilish va redagogik asoslash ushun asos boʻlib xizmat qiladi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion taʼlim texnologiyalari va didaktik modellarni samarali qoʻllash orqali taʼlim tizimini raqamli taʼlimga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, taʼlim jarayonida Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari – taʼlim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli taʼlim uchun maʼruzalar va seminarlarni maʼlumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham taʼkidlab oʻtish lozimki, oʻqituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yoʻnaltirilgan interfaol oʻquv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi.

Zamonaviy mehnat bozori yosh mutaxassislarining kasbiy faoliyatiga qatʼiy talablarni qoʻyadi. Nazariy bilim va zaruriy amaliy koʻnikmalarni mustaqil egallay olish; axborot bilan ishlash (toʻplash, tahlil qilish); birgalikda ishlash va yangi gʻoyalarni yuzaga keltiraolish; kasbiy faoliyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan foydalanish bularning barchasi

mutaxassisni raqobatbardosh va bozor iqtisodiyoti talablarigato'liq javob berishini ta'minlaydi [1,2].

Texnika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy faoliyaga tayyorlashning turli yechimlarini topishda axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha bir qancha pedagog olimlar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

J.A.Xamidov bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini axborot-texnologik tayyorlash jarayonida ilmiy-pedagogik yondashuvlarga asoslangan holda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llashning metodik tizimini ishlab chiqqan [3].

A.A.Alimov talabalarining innovatsion faoliyatga tayyorgarligini ilk bor kompleks baholash yuzasidan innovatsion pedagogik salohiyatning moslashuvchanlik, kommunikativlik, intellektuallik va ijodiy-yaratuvchanlik kabi darajalarini shakllantirishning o'quv-uslubiy ta'minotini ishlab chiqqan [4].

X.SH.Kadirov bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarida mediakompetentlikni mediamuhitni tashkil etishning (mediavosita, mediafaoliyat) loyihalash va modellashtirish funksiyalari, mediakompetentlikni rivojlantirishga tizimli yondashuv asosida pedagogik jarayon elementlarini qamrab olgan kasbga yo'naltirib o'qitish modeli kasbiy- dasturiy vositalarini o'zida mujassam etgan elektron o'quv-uslubiy ta'lim resurslarini ishlab chiqqan [5].

Hozirgi zamon ta'lim tizimi rivojlanishining ustuvor yo'nalishi ta'limni axborotlashtirish bo'lib, bu yo'nalish quyidagi innovatsion jarayonlar bilan tavsiflanadi:

raqamli ta'lim texnologiyalariga asoslanadigan axborotlashtirilgan ta'lim xizmatlarini joriy qilish;

interfaol va multimediyali texnologiyalarga asoslanadigan ochiq raqamli ta'lim kontentlari va dasturiy-metodik ta'minotni ishlab chiqish;

telekommunikatsiya tuzilmalari (axborot-ta'lim muhiti, ta'lim portallari)ni yaratish.

Ta'limni axborotlashtirish zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishni rag'batlantiradi, AKT vositalaridan foydalanish orqali bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirishga yordam beradi, talabalarining intellektual faolligini rivojlantirishga, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga yordam beradi [1].

Ta'lim taraqqiyoti axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan foydalanish zamonaviy jamiyatning axborot muhitini sezilarli darajada o'zgartirdi va ta'lim sifatini yaxshilashga yordam berdi:

- metodika va mazmun tanlash strategiyasini takomillashtirish, an'anaviy modullarni o'qitishga o'zgartirishlar kiritish;
- o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, uni individuallashtirish va farqlash;
- o'quv jarayonida professor-o'qituvchi va talaba faoliyatining mazmuni va xususiyatini o'zgartiruvchi o'zaro hamkorlikning yangi shakllarini joriy etish;
- o'quv jarayonini boshqarishni takomillashtirish, talabalarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish;
- talabani modullar asoslarini o'rganishga jalb etish va uning axborot jamiyatida aqliy faoliyatga tayyorligini oshirish.

T.A.Lavina talaba o'quv materialini o'zlashtirgan holda bilish harakatlarini bajarishiga e'tibor bergan. Binobarin, professor-o'qituvchining vazifasi nafaqat o'rganilayotgan modulning o'ziga xos xususiyatlarini, balki o'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan zarur texnologiyani tanlashdan iborat [6].

Raqamli ta'lim sharoitida Web-2.0 internet texnologiyalari juda mashhur bo'lib ketdi, jumladan bloglar, ijtimoiy tarmoqlar, web-kvestlar, Wiki ilovalari ta'limga kirib kela boshladi.

«Web-2.0» atamasi Jahon miqyosidagi global axborot tizimini qurishga yangicha yondashuvni nazarda tutadi, bu esa o'z navbatida Foydalanuvchining passiv rolini faollikka o'zgartirdi. Foydalanuvchi talabadan kontent yaratuvchiga aylanadi.

Web-2.0 xizmatlari namunasi bo'lgan «viki» va «blog», Moodle kabi yangi internet texnologiyalari kompyuterni o'qitish muhitini yaratishda yangi yondashuvni shakllantirdi.

«Blog» - bu asosiy mazmuni muntazam ravishda vaqtinchalik ahamiyatga ega bo'lgan yozuvlar (xabarlar) qo'shilgan, teskari xronologik tartibda tartiblangan, tasvirlar yoki multimediyani o'z ichiga olgan veb-sayt. Bloglarda tashrif buyuruvchilar sharh va izohlar joylashtirishlari mumkin, bu bloglarni tarmoqlararo aloqa muhitiga aylantiradi.

Raqamli ta'lim muhitida iqtisodiy modullarni o'rganishda blog texnologiyasidan foydalanish talabalarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Blog texnologiyasidan foydalanish orqali modul bo'yicha berilgan vazifalarni bajarish talabalarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- o'z nuqtai nazarini bildirish va boshqalarning fikrlari bilan tanishish;
- axborotni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyatini rivojlantirish;

- o‘z-o‘zini tarbiyalash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- o‘rganish uchun motivatsiyani oshirish;
- o‘z-o‘zini faollashtirish.

Talabalarda iqtisodiy kompetentlikni shakllantirishda quyidagi bloglardan foydalanish mumkin:

- professor-o‘qituvchi blogi pedagog-o‘qituvchi tomonidan boshqariladi va o‘quv kursi dasturlari, o‘rganilayotgan kurs bo‘yicha axborot materiallari, qo‘shimcha manbalarga havolalar, axborot-ma‘lumotnoma internet resurslari, audio va videofayllar, uy vazifalari va talabalarning ishlarini o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu blogda, talabalar, ular o‘qigan nima haqida izoh yozish imkoniyati cheklangan;
- guruh blogi-talabalar ham, professor-o‘qituvchilar ham axborot joylashtirish uchun teng imkoniyatlarga ega. Bu blog eng yaxshi qo‘shma bahslar uchun ishlatiladi, munozaralar. Shuningdek, sinfda muhokama qilinadigan materiallarga turli xil e‘lonlar, eslatmalar, nashrlar, illyustratsiyalar va havolalarni joylashtirish mumkin. Guruhning blogi o‘qituvchiga talabalar ishini muvaffaqiyatli kuzatish imkonini beradi;
- talabalar blogi har bir talabaga qiziqish haqida yozish, dolzarb masalalar va mavzularni muhokama qilish uchun keng imkoniyatlar ochadi.

«Viki» - bu turli mavzulardagi ma‘lumotlar bazasi, u bloknot tashkilotchisi, maqola chop etish uchun sayt bo‘lib, o‘zgartirishlar kiritish, tuzatishlar kiritish, loyiha yaratish yoki yuritish vositasi.

Viki texnologiyasini ta‘lim jarayoniga joriy etish:

- o‘quv jarayonini intensivlashtirish;
- talabalarni o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha qo‘shimcha ma‘lumotlarni taqdim etuvchi onlayn resurslar bilan tanishtirish;
- mustaqil ish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- jamoada ishlashda hamkorlik mahoratini rivojlantirish;
- talabalarning materialni o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirish.

Viki texnologiyasidan jamoaviy ijodiy loyihalarni yaratish vositasi sifatida foydalanish eng samarali bo‘ladi.

Veb-kvest internet axborot resurslari bilan ishlashning yangi texnologiyalaridan biridir.

Veb-kvest (ingliz tilidan.»webquest» - «internetda qidiruv») pedagogikada bir yoki bir nechta veb-saytlar bilan ishlaydigan va professor-o‘qituvchining konsalting yordami bilan guruhli o‘quv vazifasini bajarishga imkon beruvchi biznes o‘yin elementlari bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish texnologiyasidir.

Veb-kvest tuzilmasining o'zigaxosligi va uning alohida komponentlariga qo'yiladigan talablar:

1. Kirish (kvest ssenariysi tavsifi, ishtirokchilar rollarini aniqlash, loyiha ish rejasini taqdim etish);
2. Topshiriq (o'quv vazifasini belgilash va baholash mezonlarini aniqlash);
3. Axborot resurslari ro'yxati (internetdagi matn va multimedia materiallariga havolalar, veb-sayt manzillari);
4. Harakat uchun qo'llanma (izlanishning har bir ishtirokchisi bajarishi kerak bo'lgan ish bosqichlarining tavsifi);
5. Xulosa (talabalarning veb-izlanishdagi ishlari davomida orttirgan tajribasi umumlashtiriladi).

Bo'lajak mutaxassislarini iqtisodiy kompetentligini shakllantirishda biznes treninglar, seminarlar va konferensiyalar o'tkazishda maxsus muhit yaratadigan Sesond Life virtual muhiti, Sontent Management Systems (SMS) virtual ta'lim muhiti Moodle learning environment va boshqa turli texnologiyalarni birlashtirib, onlayn ta'lim jarayonini tashkil qilish va tuzish imkonini beradi.

Moodle-ta'limni boshqarish tizimi yoki virtual o'quv muhiti bo'lib, kursni boshqarish tizimi deb ham ataladi. Bu veb-saytlarni yaratish imkoniyatini beruvchi bepul veb-ilovadir.

Moodle tizimi ta'lim jarayonini tashkil etishning to'liq va masofaviy shakllarida talabalarning o'quv jarayonini amalga oshirish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Moodle «MTYAU» Milliy tadqiqot yadro universiteti va uning filiallari tomonidan ishlab chiqilgan va o'quv jarayoniga tadbiq etilgan. Tadqiqot muallifi onlayn Mifist-Moodle tizimida menejmentni o'rganish bo'yicha malaka oshirish kurslarini ochdi. Mifist-Moodle tizimining maqsadi elektron ta'lim asosida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish uchun axborot-ta'lim makonini yaratishdir.

Ushbu tizim quyidagi xususiyatlarni taqdim etadi:

- elektron o'quv kursiga resurslarni kiritish uchun ta'lim muassasasi portaliga turli formatdagi fayllarni yaratish va yuklash;
- professor-o'qituvchiga talabalar uchun o'quv vazifasini belgilash imkonini beruvchi «vazifa» elementini yaratish;
- e'lon qilingan mavzularni muhokama qilishga qaratilgan forum elementini yaratish;
- professor-o'qituvchiga ta'riflar ro'yxatini yaratishga va kurs ichida glossariy ta'lim elementini yaratish;

- nazoratning elektron shakli bo‘lgan test elementini yaratish. Avtomatlashtirilgan testlash professor-o‘qituvchiga testlash tugagandan so‘ng darhol natijalarni olish, shuningdek uning natijalari bo‘yicha statistikani to‘plash va saqlash imkonini beradi.

L.N.Falevichning ta’kidlashicha, AKTdan foydalangan holda talabalarni iqtisodiy kompetentligini shakllantirish blokka ajratiladi:

- boshqaruv (normativ hujjatlarni yaratish va qo‘llash orqali kasbiy va iqtisodiy tayyorgarlik jarayonini tashkil qiladi);
- psixologik-pedagogik (iqtisodiyotni o‘qitishda shaxsiy-faoliyat yondashuvini ta’minlaydi);
- ilmiy-uslubiy (o‘quv jarayonini modullarning o‘quv-uslubiy majmuasi bilan ta’minlashga qaratilgan) [7].

Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning iqtisodiy kompetentligini shakllantirish vositasi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni hisobga olgan holda, biz bir qator tadqiqotchilarning xulosalarini keltirib o‘tamiz (K.A.Barannikov, V.A.Dunina, T.L.Kashirina, R.N.Kuzmenko, L.N.Falevich va boshqalar):

- ma’ruzalar o‘tkazish (interfaol doskada multimediya taqdimoti bilan ma’ruzalar o‘tkazish);
- amaliy mashqlarni bajarish (maxsus dasturiy ta’minot yordamida kasbiy vazifalarni hal qilish);
- talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish va o‘quv faoliyati natijalarini ro‘yxatga olish;
- darslik va metodik tavsiyalar ishlab chiqish;
- nazorat va o‘lchov materialini ishlab chiqish (amaliy dasturlar yordamida testlar tayyorlash);
- ta’lim muassasasi axborot resurslarini yaratish va ulardan foydalanish (ta’lim muassasasi veb-saytini ishlab chiqish va yangilash, ta’lim muassasasini boshqarishda ishtirok etish);
- axborot (iqtisodiy va ta’limiy resurslar)ni qidirish va almashish maqsadida talabalarning ilmiy-amaliy faoliyatini tashkil etish.

Ta’limda axborot texnologiyalarini qo‘llanish shart-sharoitlarini tahlil qilish orqali biz tomonimizdan talabalarining iqtisodiy kompetentligini shakllantirish jarayonini dasturiy ta’minot bilan ta’minlash masalasini o‘rganish o‘quv jarayonida tez-tez ishlatiladigan dasturiy mahsulotlarni aniqlash va tavsiflash imkonini berdi. Ular orasida:

- Microsoft Office amaliy dasturlar paketi;
- iqtisodiy dasturlar to‘plami;

- «Investitsion tahlil-2.0» dasturiy mahsuloti;
- Projest Yexrert dasturi;
- iqtisodiyot bo'yicha o'quv dasturlari va tizimlari;
- o'quv dasturlari;
- iqtisodiyot modulidan test va nazorat dasturlari;
- kasbga yo'naltirilgan audio va video fayllar va multimediyali o'quv dasturlari;
- O'quv maqsadlari uchun internet axborot resurslari (qidiruv tizimlari, ma'lumotnomalar (lug'atlar, ensiklopediyalar, ma'lumotlar bazalari va boshqalar), elektron gazeta va jurnallar, ta'lim resurslari);
- interaktiv internetresurslari (elektron pochta, veb - forumlar, chat); shuningdek, veb - 2.0 texnologiyalari-Viki va blog, Moodle va boshqalar.

Iqtisodiy modullarni o'qitishda axborot-kommunikatsiya va internet texnologiyalaridan foydalanish talabalarning motivatsiyasini oshiradi. Axborot-kommunikatsiya va internet texnologiyalaridan foydalanish talabalarning kreativligini oshirishda yangi imkoniyatlarni taqdim etadi.

Iqtisodiy modullarni o'qitishda axborot-kommunikatsiya va internet texnologiyalaridan foydalanishning maqsadi bir tomondan talabalarga axborot texnologiyalari orqali ta'lim berish imkoniyatlarini o'rgatish, ikkinchi tomondan ta'limda axborot texnologiyasining apparat instrumental va dasturiy vositalari bilan tanishishdan iborat. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida quyidagi masalalarni hal etish mumkin:

- keng ko'lamli kommunikatsiya va globalashtirishga asoslangan zamonaviy axborotlashtirilgan jamiyat sharoitidagi ilmiy pedagogik, uslubiy rivojlantirishni aniqlashtirish;
- keng ko'lamli kommunikatsiya va globalashtirishga asoslangan zamonaviy axborotlashtirilgan jamiyat sharoitidagi ta'lim mohiyatini tanlab olish bazasi, mos masalalarga ko'ra o'rganuvchining shaxsini rivojlantirish uchun tarbiyalash, o'qitish usullari va tashkiliy shakllarini yaratishni mukammallashtirish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashdagi ta'limning barcha bo'g'inlari, jumladan o'qitishning usul va vositalari, innovatsion modellari va mavjud pedagogik texnologiyalarni asoslash va yaratish;
- talabaning intellektual potensialini o'stirishga yo'naltirilgan o'qitishning uslubiy tizimini ishlab chiqish kerakki, bular talabaga mustaqil ravishda bilimlarini jamlash, ma'lumotlar resursini terish, qayta ishlash, uzatish, saqlash faoliyatini amalga oshirishga imkon yaratish;

- ta’limga tegishli tadqiqotlar, elektron vositalarni ko’rgazma prototiplarini ishlab chiqish, jumladan dasturiy instrumental vosita va tizimlarni yaratish ham bunga kiradi.

Adabiyotlar:

1. Денисова А.Л. Теория и методика профессиональной подготовки студентов на основе информационных технологий. Автореф. дис. д-ра. пед. наук. М, 1994. - 30 с
2. Дюнина В.А. Формирование профессиональной мобильности студентов экономических специальностей в техникуме: автореф. дис. ... докт. пед. наук: - Санкт-Петербург, 2007. - 46 с
3. Xamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi. Ped. modul. dokt. ... diss. avtor. – T.: 2017. – 24 b.
4. Alimov A.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash // p.f.f.d. (PhD) dis.avtoref. ...T.-2018.-50 b.
5. Kadirov X.SH. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi // p.f.d. (DSc) dis.avtoref. ...T.-2020.-80 b,
6. Лавина Т.А. Информационно-коммуникационная подготовка в системе непрерывного педагогического образования // Педагогическая информатика. - 2005. - № 2. - С. 41-50.
7. Фалевич Л.Н. Формирование экономических компетенций учащихся профессиональных училищ в современных условиях: дис. ... канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 2005. - 170 с

РЕЗЮМЕ

Ushbu ishda raqamli iqtisodiyot sharoitida texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarining iqtisodiy kompetentligini shakllantirishga xizmat qiladigan axborot kommunikatsiya texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной работе рассматриваются дидактические возможности информационно-коммуникационных технологий, техника которых в условиях цифровой экономики служит формированию экономической компетентности студентов высших учебных заведений.

SUMMARY

This work examines the didactic possibilities of information and communication technologies, the technique of which in the conditions of the digital economy serves to form the economic competence of students of higher educational institutions.